

Gud och bevisbördan

Moderna ateister menar att den gudstroende har hela bevisbördan. Därför blir diskussionen om Guds existens snedfördelad redan i utgångsläget. Skälen för denna snedfördelning håller inte. Istället bör bevisbördan avgöras utifrån vår bakgrundskunskap. Jag illustrerar detta genom att analysera frågan om bevisbördan argument för argument. Min slutsats är att bevisbördan mellan ateisten och teisten bör vara delad.

Frågan om vem som har bevisbördan har blivit ett av de så kallade "nyateisternas" viktigaste argument mot gudstro. Diskussionen om Guds existens hamnar lätt i ett dödläge där argumenten för och emot Gud tycks balansera varandra med ett "oavgjort" resultat som följd. Detta är oacceptabelt för en ny generation ateister som vill slå fast att gudstro är uppenbart irrationell. Här spelar frågan om bevisbördan en avgörande roll.

Den som gör en sökning på internet på orden "bevisbörda" och "ateism" kan lätt finna påståenden som dessa:

Ateister behöver inte *bevisa* att det inte finns någon gud. Det är teisterna som har bevisbördan eftersom det är teisterna som påstår att det finns en gud. Det är alltid den som påstår att något existerar som måste bevisa det, och ingen behöver bevisa att något *inte* existerar.¹

Bevisbördan ligger alltid på den som kommer med ett påstående. Ateismen är därför den giltiga ståndpunkten om inte teisten kan komma med giltiga godtagbara argument för att det finns en gud.²

Parat med detta definierar sig många ateister som att de "saknar gudstro" och hävdar att detta inte är någon "tro" och därför inte något som behöver försvaras. "Att sakna gudstro är ingen tro. Det är avsaknad av tro, och avsaknad av tro är motsatsen till tro."³

Med en sådan definition av "ateism" undandrar man sig alla beviskrav. Ateismen är ju ingen tro som påstår något. En ateist tror ingenting alls om Gud, åtminstone enligt denna definition av "ateism". Slutsatsen

1. www.ateismen.egoist.se

2. www.ateism.se

3. www.ateism.se

blir att all bevisbörda hamnar på den gudstroende medan ateisten inte har något att försvara.

Antony Flews 'The presumption of atheism'

Den kanske viktigaste inspirationskällan till detta resonemang kommer från Antony Flews kända uppsats 'The presumption of Atheism'⁴ (ungefär "Ateismen som utgångspunkt"). Flew var länge en av de filosofiskt tyngsta försvararna för ateism tills han för några år sedan tog avstånd från sin ateism och blev deist. Flews bidrag till filosofisk ateism fortsätter dock att påverka nya generationer och "The presumption of Atheism" är kanske hans viktigaste ateistiska bidrag i den religionsfilosofiska debatten.

Flew gör en distinktion mellan positiv och negativ ateism. Positiv ateism hävdar den positiva trosuppfattningen att Gud inte existerar medan negativ ateism inte hävdar detta utan endast innebär en avsaknad av gudstro. "A:et" i negativ ateism är som "a:et" i "amoralisk" eller "asymmetrisk". Ett spädbarn som inte har någon tro om Gud överhuvudtaget är alltså en negativ ateist i Flews mening. En negativ ateist påminner därför mer om en agnostiker än om en ateist i traditionell mening.

Flew menar vidare att bevisbördan mellan ateism och teism bör fördelas på samma sätt som mellan försvarsadvokaten och åklagaren i en domstol. Åklagaren har hela bevisbördan. Om åklagaren misslyckas med att bevisa den åtalades skuld bör den åtalade betraktas som oskyldig. På samma sätt bör ateismen betraktas som "oskyldig" till dess Guds existens är bevisad. Om den gudstroende inte lyckas bevisa Guds existens är det således rationellt att inte tro på Gud.

Omdefinitionen av ateism

Vad ska vi säga om denna allt vanligare omdefinition av "ateism"? Det första som slår en är att definitionen tycks ha en retorisk funktion snarare än att fånga den övertygelse nyateisterna faktiskt har. Det är svårt att tro att nyateister inte bär på den positiva övertygelsen att Gud inte finns. Därför får man lätt intrycket att denna omdefinition gränsar till intellektuell ohederlighet – en retorik som syftar till att göra sin övertygelse

4. Antony Flew, "The Presumption of Atheism", i R. Douglas Geivett och Brendan Sweetman (red), *Contemporary Perspectives on Religious Epistemology* (Oxford University Press, 1992) s. 19.

onåbar för kritik, en sorts immuniseringsstrategi.

En näraliggande observation är att det verkar svårt att i praktiken enbart hålla sig till negativ ateism. Låt oss säga att jag semesterar i Skottland och att jag aldrig hört talas om Loch Ness-odjuret. En Loch Ness-troende frågar mig vad jag tror. Efter att jag satt mig in lite i saken säger jag: "Jag är inte säker men givet vad jag vet om vad som finns i normala sjöar tycker jag det låter otroligt osannolikt och jag har inte hört något trovärdigt vittnesmål så, nej jag tror inte att det finns något Loch Ness-odjur." Det vore minst sagt konstigt om jag svarade: "Jag är a-Loch-Nessist och jag saknar all tro angående Loch Ness-odjuret och därför har du hela bevisbördan." Att låtsas som om man inte har den positiva tron att odjuret *inte* finns är helt enkelt ohederligt och samma sak gäller den ateist som gömmer sin verkliga övertygelse bakom "negativ ateism".

Men en sådan ohederlighet ser jag dock inte hos Flew. Han börjar sitt resonemang med att säga sig vara en negativ ateist (dvs han *tror inte* att Gud finns). Men en slutsats han tycks komma fram till är att positiv ateism (dvs tron att *Gud inte finns*) därmed är mycket sannolik. Negativ ateism plus resonemanget om bevisbördan blir då ett skäl till positiv ateism.

Även om somliga nyateister använder Flews definitioner på ett tvivelaktigt sätt kan vi göra en generösare tolkning. Distinktionen mellan negativ och positiv ateism kan fungera som en pedagogisk strategi för att just peka på den bevisbördan man menar att teisten har. I så fall kan omdefinieringen rättfärdigas av samma skäl som man anser rättfärdigar den ojämna fördelningen av bevisbördan. Omdefinieringen är helt enkelt ett sätt att lyfta fram den syn på bevisbördan som Flew (och nyateisterna) har. Så om vi vill gå till botten med denna nya definition av ordet "ateist" bör vi nog göra det genom att kritisera skälen bakom, det vill säga deras syn på bevisbördan.

Bevisbördan i diskussionen om bevisbördan

I olika typer av diskussioner ser fördelningen av bevisbördan olika ut. Man kan inte bara ta för givet att en viss fördelning ska gälla. Man måste kunna ge argument för det i så fall. Bevisbördans fördelning kräver alltså en metadiskussion, och då kan vi fråga oss vem som har bevisbördan i den diskussionen. Rimligtvis är utgångspunkten en jämt fördelad bevisbördan i en sådan metadiskussion. Flews analogi med domstolen kan hjälpa oss att se varför.

Om jag hävdar att bevisbördan måste ligga på åklagaren och inte på försvararen, så förväntas jag kunna ge ett argument för det. Jag kanske säger att det är mer humant med ett rättsväsen som i en osäker situation hellre släpper en skyldig än dömer en oskyldig. Risken att bura in en oskyldig väger alltså tyngre än risken att släppa en skyldig.

Detta är ett argument, och det faktum att domstolens ojämna bevisbörda måste motiveras visar att utgångspunkten i metadiskussionen är en jämnt fördelad bevisbörda. Parterna i en metadiskussion verkar underförstått och närmast automatiskt utgå från att de befinner sig i en situation där bevisbördan är precis jämnt fördelad. Den som hävdar motsatsen tycks ha bevisbördan i *den* diskussionen!

Men det illustrerar också en annan intressant poäng som jag återkommer till i slutsatsen, nämligen att värdefrågor som inte handlar om själva sanningsfrågan kan vara relevanta för metadiskussionen om var bevisbördan bör hamna. Synen på människovärde och straff får styra vad domstolen bör anse bevisat och inte.

Vi har sett att den som hävdar en ojämn bevisbörda har en andra gradens bevisbörda att bevisa det. Vilka är då nyateisternas skäl till den ojämna bevisbördan när det gäller gudsfrågan? Och är dessa skäl goda nog? Klarar de leva upp till denna andra gradens bevisbörda?

Flews skäl till den ojämna bevisbördan

Flera olika skäl figurerar i debatten. Låt oss för det första titta närmare på Flews eget skäl som kort sagt är "kunskap". Om frågan gäller en så viktig sak som Guds existens är det inte mer än rätt att begära så starka skäl för Guds existens att vi kan kalla det "kunskap", och för det krävs bevis. Flew skriver: "Det är i relation till detta oundvikliga krav på en grund [för kunskap] som det är rättfärdigat att ha ateismen som utgångspunkt."⁵ Det skulle vara "skandalöst" att tro på Gud utan bevis eller ens med otillräckliga bevis. Utan sådana bevis bör man vara en negativ ateist eller agnostiker. Flew verkar mena att detta i sin tur gör positiv ateism mer sannolik.

Här finns det mycket att säga. Frågan om hur starka bevis som krävs för berättigad gudstro är en svår och komplicerad fråga. Inte minst måste man fråga sig vad som räknas som "bevis". Utgör till exempel inre reli-

5. Ibid s. 25. Min översättning.

giösa erfarenheter skäl nog? Och hur högt ligger bevisribban? Ska bevisen vara filosofiskt konklusiva eller räcker det med hög sannolikhet? Krävs det bevis som är tvingande för en skeptiker eller ateist, eller räcker det med skäl som endast är tillgängliga för den gudstroende själv? Måste den gudstroende kunna redogöra för alla sina skäl eller räcker det med att den gudstroende faktiskt har skäl även om de är dolda för henne (man kan ju veta något utan att *veta att man vet*, eller utan att kunna redogöra för hur man vet). Vad kräver Flew för att gudstro ska räknas som "kunskap"?

Bakom Flews krav tycks hans empiristiska⁶ kunskapssyn ligga. Endast sådant som är empiriskt bevisat, dvs tillgängligt via våra fem sinnen, bör betraktas som kunskap. Och endast detta bör vi tro på. Vetenskapens metoder blir då den måttstock som en tro måste leva upp till för att räknas som kunskap. Och fram till dess bör man inte tro det. Men är detta ett rimligt satt krav?

William Wainwright har argumenterat för att Flews krav på kunskap i detta sammanhang är allt för smalt.⁷ Om kristen tro inte kan ges den epistemiska statusen "kunskap" kan det i alla fall vara rätt att tro. En person som *tror korrekt* (utan att veta) hur man tar sig till Oslo från Stockholm kommer att lyckas lika bra som den som *vet* vägen. Och att avfärda en sådan tro – bara för att den inte lever upp till beviskraven för kunskap – vore oklokt. Vi vill inte endast undvika att tro på falska påståenden, vi vill också samla på oss så många sanna påståenden som möjligt. Därför bör vi inte avfärda sådan tro som tycks sannolik för oss även om vi inte kan bevisa den som varande kunskap.

Men även om Flew skulle göra rätt i att avkräva gudstron en hög epistemisk status måste vi fråga oss varför detta rättfärdigar den ojämna bevisbördan. Varför bör inte positiv ateism avkrävas samma sak? Och varför ställer han gudstron mot *negativ* ateism som inte har någon positiv tro i frågan?

Negativ ateism är en sorts agnosticism. Låt oss säga att jag är moralagnostiker – jag tror inte på objektiv moral, men jag har inte heller den positiva tron att objektiv moral inte finns. I en diskussion om objektiv

6. Empirismen är uppfattningen att allt vetande grundar sig i sinneserfarenhet och att allt varande är förnimbart. *Filosoflexikonet*, Poul Lübcke (red). (Forum, 1988) s. 131. (Uppslagsord: empiriker/empirist).

7. William Wainwright "The Burden of Proof and the Presumption of Atheism", i Stan W. Wallace (red), *Does God Exist?: The Craig-Flew Debate* (Ashgate Publishing Company, 2003) ss. 77-78.

moral har jag då ingen bevisbörda enligt Flew – jag tror ju inget om moral och hävdar därför inget. Den som tror på objektiv moral får då hela bevisbördan. Visst kan det leda till en intressant frågestund, men det blir knappast någon verklig diskussion eftersom endast ena parten hävdar något. Att då hävda att hela bevisbördan hamnar på den som påstår något är minst sagt trivialt. Det är en ointressant självklarhet.

Diskussionen om Guds existens förs rimligtvis mellan de två positioner som bejakar samt förnekar Guds existens, dvs mellan teism och positiv ateism. Och den enda rimliga utgångspunkten är att bevisbördan dem emellan är jämnt fördelad, vilket jag tror att Flew skulle hålla med om.

Vad finns det då för andra skäl till den ojämna fördelningen av bevisbördan? I den populära diskussionen om Guds existens är inte Flews skäl om kunskap det vanliga. Jag har faktiskt inte sett det alls. Istället figurerar andra argument. De vanligaste är nog dessa:

- Endast positiva existensutsagor kan bevisas medan negativa existensutsagor inte kan bevisas och följaktligen inte heller har någon bevisbörda.
- Den som hävdar extraordinära saker måste ge extraordinära bevis.
- Den som hävdar att världen plus något existerar har bevisbördan i relation till den som hävdar att enbart världen existerar.

Bevisbördan på den som hävdar existens

Ett vanligt resonemang är att den som säger att *någonting existerar* också har bevisbördan, medan den som hävdar att *någonting inte existerar* inte har någon bevisbörda alls. Gudstro har liknats vid tron på Loch Ness-odjuret eller tron på den mystiska snömannen. Den som hävdar att Loch Ness-monstret existerar har bevisbördan. Den som förnekar dess existens behöver inte bevisa odjurets icke-existens. Men stämmer verkligen detta? Kan bevisbörda knytas till positiva existensutsagor på detta sätt?

Ta påståendet att det finns fisk i sjön Loch Ness. Det påståendet är en positiv existensutsaga: "Fisk existerar i Loch Ness." Innebär det att hela bevisbördan hamnar på den som hävdar detta? Och omvänt: har den som förnekar att det finns fisk i Loch Ness ingen bevisbörda alls? Faktum är att bevisbördan i detta fall är den motsatta. Den som hävdar att sjön Loch Ness saknar fisk har den tyngre bevisbördan. Här upptäcker vi att bevisbördan inte har att göra med huruvida vi uttalar en positiv eller negativ existensutsaga. I stället har det helt och hållet med våra för-

*“**Vetenskapens metoder blir då den måttstock som en tro måste leva upp till för att räknas som kunskap. Och fram till dess bör man inte tro det. Men är detta ett rimligt satt krav?**”*

väntningar och vår bakgrundskunskap att göra. Vi vet att det finns fisk i varje någorlunda stor sjö. Den som hävdar att motsatsen gäller sjön Loch Ness har därför bevisbördan. Hon hävdar nämligen något som är mer förvånande och märkligt utifrån vår bakgrundskunskap. Bevisbörda är alltså något som avgörs i relation till de förväntningar som vår bakgrundskunskap ger oss. Frågan om existens eller icke-existens är i sig helt irrelevant för bevisbördan.

Kanske någon invänder och säger att den som hävdar att det finns fisk i Loch Ness gärna accepterar hela bevisbördan, eftersom den är relativt lätt att bära. Några minuter med ett metspö borde avgöra frågan. Så låt mig därför ta två mindre all dagliga men likväl viktiga exempel.

En etisk realist hävdar att det finns objektivt giltiga moraliska värden. Det är en positiv existensutsaga. En etisk anti-realist hävdar motsatsen. Enligt nyateisternas syn på bevisbördan har därför den etiska realisten hela bevisbördan. Hon hävdar ju att något finns, medan anti-realisten förnekar existensen av sådana värden. Kanske vissa nyateister skulle applådera denna slutsats. Men jag tror de flesta skulle uppleva att en sådan diskussion inte kan avgöras så lätt. Anti-realisten har också något att förklara även om den etiska realisten kanske inte lyckas med att slutgiltigt bevisa sin position. Frågan om huruvida man hävdar en entitets existens eller icke-existens kan inte avgöra frågan om bevisbördan. Istället bör frågan vara ”vilken teori är den bästa förklaringen av moralen såsom vi upplever den?” Och när det gäller den frågan har den etiska realisten såväl som den etiska anti-realisten en rationell skyldighet att ge sina bästa svar. Här kan ingen vinna på ”walk-over”. Båda har sin del av bevisbördan oavsett om man hävdar dessa världens existens eller icke-existens.

Eller ta den positiva existensutsagan att universum har en inneboende begriplighet. Har den som tror på universums begriplighet hela bevisbördan medan den som förnekar detta inte har något att förklara? Hur

skulle jag kunna bevisa en gång för alla att universum är begripligt? Hur skulle jag kunna bevisa att vetenskapens grundpremiss – universums begriplighet – gäller för varje och alla aspekter av universum? Det är en tro, och en mycket förnuftig tro. Men den är inte slutgiltigt bevisad. Enligt nyateisternas beviskriterium är det därför irrationellt att tro på denna positiva existensutsaga. Men ett sådant högt beviskrav är ytterst oförnuftigt. Det är ironiskt att nyateisternas iver för förnuftighet kan få så oförnuftiga följder.⁸

Extraordinära påståenden kräver extraordinära bevis

Denna princip tror jag de flesta accepterar. Frågan är förstås vad som ska räknas som extraordinärt. Är Guds existens extraordinär eller är det den positiva ateistiska tron att universum uppkommit helt utan intelligent input som är extraordinär? Här går meningarna isär.

Att empiriskt grundade religiösa trosföreställningar som tron på Jesu uppståndelse kräver extraordinära bevis bör vi kristna hålla med om. Men som kristna menar vi att evangeliernas trovärdighet, Gamla Testamentets messiasprofetior, Jesu person och lära samt den Helige Andes vittnesbörd tillsammans utgör en tillräckligt stark grund för det extraordinära påståendet att Jesus uppstått från de döda. Visst kommer nyateisterna att göra en annan bedömning. Men det ger dem inte rätt att avfärda de kristna skälen genom att bara hänvisa till principen om extraordinära bevis.

Vi måste också fråga vad "bevis" betyder här. Handlar det om att ha tillräckliga skäl för att vara rationell i min kristna tro eller måste skälen vara så starka att det bör räknas som "kunskap"? Måste det dessutom vara så starka bevis att det tvingar en ateist till kristen tro? Min genomgående erfarenhet av nyateisterna är att de har en stark tendens att sätta bevisribban maximalt högt för religiösa trosföreställningar medan deras egna övertygelser inte utsätts för samma prövning. Detta illustrerar en viktig poäng: mina erfarenheter, min bakgrundskunskap och min världsbild avgör vad för påståenden som framstår som extraordinära och följaktligen var jag tycker att bevisribban bör ligga. Och detta gäller förstås oss alla.

8. Stefan Lindholms artikel i detta nummer vidareutvecklar detta tema. Det finns flera exempel på hur den förnuftighet ateister gärna berömmar sig av tycks undermineras av ateismen själv.

Ordet "extraordinär" är ett relativt ord. Olika saker ter sig extraordinära för olika personer i olika tider. Det innebär inte att sanningen är relativ. Men det innebär att mycket av det vi kallar rationalitet, förnuftighet, goda skäl och rimlighet är relativt till den bakgrundskunskap och världsbild vi redan har. Tyvärr tycks nyateisterna ofta blinda för detta vilket gör att deras tillämpning av principen om extraordinära påståenden ofta förutsätter den naturalism som ska bevisas.

Men nyateisterna "världsbildsblinda" tillämpning av denna princip gör faktiskt inte bara Gud extraordinär. Objektiv moral, förnuftets giltighet, fri vilja, estetiska omdömen, själens existens, och mycket annat vi tror på till vardags framstår som extraordinärt. Givet en naturalistisk världsbild (vilket är den mest naturliga om man är en positiv och kanske också negativ ateist) framstår alla dessa fenomen som smått fantastiska. De kan inte förklaras av eller reduceras till fysiska eller kemiska storheter (vilket är det enda som finns, enligt typisk naturalism). Dessa fenomen är extraordinära i en naturalistisk världsbild och kräver därför extraordinära bevis vilket sällan kan ges utifrån den världsbilden. Därför förblir de oförklarade alternativt *bortförklarade*. Problemet för naturalisten är att dessa fenomen tycks vara mer verklighetsförankrade än naturalismen själv, vilket ger den paradoxala följden att det är naturalismen själv som är det extraordinära i sammanhanget. Vilket i sin tur ger oss rätten att avkräva naturalisten extraordinära bevis. Vi som tror på dessa fenomenets verklighetsförankring (inklusive Gud) kan på detta sätt vända på steken och utan några större svårigheter lägga bevisbördan på naturalisten. Det illustrerar bara hur svårt det är att slå fast vad som ska betraktas som "extraordinärt". Mest renhårigt är då att inte förutsätta vad som ska bevisas och således låta bevisbördan vara jämt fördelad.

Bevisbördan på den som tror på världen plus Gud

Ett snarlikt skäl till den ojämna bevisbördan är att beskriva diskussionen på följande sätt: Båda parter utgår ifrån att världen finns, men den gudstroende tror dessutom att något finns *utöver* världen, nämligen Gud. Ateisten tror på världen plus ingenting och har därför ingen bevisbörda alls. Teisten däremot tror på världen plus Gud och har hela bevisbördan. Eftersom båda parter är överens om världens existens så är det den part som hävdar något *utöver* detta som får bevisbördan.

Vad ska vi säga om detta resonemang? För det första måste vi ställa

oss frågan om diskussionens omfång. Vad bör diskussionen handla om? Om frågan är "Finns Gud?" så har teisten självklart ett viktigt beviskrav. Men om frågan är "Vad är det rimligt att tro om den yttersta verklighetens natur?" så har alla parter samma bevisbörda, i alla fall i utgångsläget.

Är det inte rimligt och vettigt att frågan om Guds existens sätts in i en bredare diskussion som handlar om den bästa förklaringen till universums och livets uppkomst och utseende? Frågan huruvida Gud finns bör inte behandlas oberoende av frågan om vad som är alternativet till gudstro. Visst går det alltid att begränsa diskussionen och bara tala om Guds existens, men då kunde vi lika gärna begränsa diskussionen och fråga huruvida allt som existerar kan förklaras utifrån en strikt materialistisk världsbild eller inte (utan att dra in Gud in den diskussionen). Men varför bara diskutera *ett* alternativ när det alternativets trovärdighet faktiskt påverkas av vilka andra alternativ som finns och hur trovärdiga dessa är? En sådan begränsning kräver sina skäl och det är svårt att se vilka det skulle vara.

En sådan begränsning vore som att fråga om Norge har ett bra olympiskt skidlandslag utan att jämföra med andra länders lag. Är det inte i *jämförelse* med andra lag som vi bäst kan avgöra hur bra laget är? Varför ska då frågan om Guds existens avgöras helt utan jämförelse med andra svar på hur den yttersta verkligheten ser ut?

Om ateisten insisterar på att formulera frågan så att hela bevisbördan hamnar på teisten, säger det ingenting om vilka skäl vi har för att tro på (positiv) ateism. Kanske dessa skäl är ännu svagare. Därför verkar det rimligt att så många relevanta alternativ som möjligt får komma till tals med så många relevanta argument som möjligt. Men då har vi förstås ett scenario där båda/alla parter har sin del av bevisbördan.

För det andra måste vi ifrågasätta om ateisten och den gudstroende utgår från samma syn på världen. Oenigheten gäller inte bara Guds existens utan ofta även en hel rad fenomen i världen. Frågan är inte bara: Världen plus Gud eller bara världen? Vanligtvis svarar parterna olika även på följande frågor: Vad för slags värld lever vi i? Är det en värld med objektiva moraliska värden eller inte? Är det en värld med tydliga spår av design eller inte? Är det en värld som har orsakats av något eller inte? Är det en värld där saker sker som bäst kan beskrivas som "övernaturliga" eller inte? Är det en värld där människor har religiösa upple-

velser som kan förklaras naturalistiskt eller inte? Har människan genuina religiösa behov eller inte (och är varje behov en tillförlitlig indikation på att det finns en verklighet som kan möta det behovet, eller inte)? Frågorna visar att den gudstroende och ateisten inte bara har olika syn på Guds existens – man har även olika *världsbilder*. Man kan med lätthet säga att ateism och gudstro faktiskt färgar hur vi ser på världen. Därför är det naivt att beskriva diskussionen som om parterna var överens om hurdan världen är, och därför felaktigt att fördela bevisbördan utifrån en sådan beskrivning.

Russells tekanna

Ett annat populärt argument om bevisbördan är Bertrand Russells analogi till tekannen i rymden:

Om jag skulle påstå att en tekanna av porslin kretsade kring solen i en elliptisk bana mellan jorden och Mars skulle ingen kunna motbevisa mitt påstående, förutsatt att jag noga påpekade att tekannen är för liten för att upptäckas ens av våra starkaste teleskop. Men om jag gick vidare och sa att det är en oacceptabel förmåtenhet av det mänskliga förnuftet att tvivla på mitt påstående, eftersom det inte kan motbevisas, skulle jag med rätta anses prata i nattmössan.⁹

Tanken är förstås att tron på Guds existens är som tron på denna tekannas existens. Utan starka positiva bevis bör man tro varken på det ena eller det andra. Även här är själva startpunkten att man inte tror på någon rymd-tekanna och att hela bevisbördan hamnar på den ”tekanne-troende”. Den som inte tror på en sådan tekanna behöver inte bevisa sin ”a-tekanneism”. Det vore också fånigt att definiera sin världsbild med referens till sin bristande tro på tekannen.

I grunden är detta samma typ av resonemang som analogin till Loch Ness-odjuret, den mystiske snömannen eller det mer nyttillkomna spagetti-monstret. Genom dessa analogier framställs gudstron som udda, absurd och irrationell, vilket förstärker intrycket att det vore absurd med en delad bevisbörda.

Här finns det mycket att säga men låt mig begränsa mig till tre observationer. I dessa analogier liknas Gud vid materiella objekt i universum.

9. Citatet hämtat från Richard Dawkins *Illusionen om Gud*. Översättning Margareta Eklöf (Leopard, 2007) s. 71.

*“Vilken är då vår bakgrundskunskap i gudsfrågan?
Vad är den förväntade utgångspunkten?
Är det mest förvånande att hävda att Gud finns
eller att Gud inte finns?”*

Om Gud finns är Gud skaparen och själva grunden för universum. Gud är i grunden en annans sorts existens än materiella objekt. Därför är det inte rimligt att ta för givet att vi får kunskap om Gud på samma sätt som vi får kunskap om materiella objekt.

För det andra utgår analogin från en empiristisk kunskapssyn. Endast sådant som är tillgängligt via sinnen är verkligt och beviskraven ställs utifrån detta. Det som inte kan tas på, observeras eller mätas (som en tekanna) är inte heller verkligt, och även om det skulle vara verkligt bör vi i alla fall inte tro på det förrän det observerats.

Ett sådant beviskrav utesluter allt som vi inte kan verifiera via sinnen (syn, hörsel, känsel, smak och lukt) som till exempel moraliska värden, logik, medvetandet, fri vilja, skönhet och Gud. Vi kan inte empiriskt observera till exempel logiska relationer, men vi tycks ändå vara medvetna om dem. Vi kan inte empiriskt verifiera moraliska värden eller fri vilja, men vi upplever ändå dessa fenomen som verkliga. Förnuft och känsla är inte några sinnen men de hjälper oss att erfara aspekter av verkligheten som vi annars skulle missa. Russell, Flew och nyateisterna utgår från att allt som finns är fysiska eller materiella objekt och anpassar sina beviskrav efter denna övertygelse. Men om frågan gäller huruvida det finns något mer än den materiella världen (Gud) kan man inte sätta ett beviskrav som bara är tillämpligt på fysiska objekt. Då förutsätter man den naturalism som ska bevisas.

För det tredje illustrerar Russell oavsiktligen en mycket viktig sak angående bevisbördan. Varför känns det så orimligt att tro på Russells tekanna? Är det inte för att vi vet en hel del om tekannor? Är det inte för att vi vet en hel del om rymden och vad för saker som brukar finnas i omloppsbanor? Är det inte för att vi vet en hel del om den komplexitet som impliceras av både porslinsframställning och tekannans design? Och är det inte för att en sådan komplexitet bäst förklaras bäst med hän-

visning till någon skapande intelligens? Det är på grund av all denna bakgrundskunskap om rymden och tekannor som vi mycket riktigt placerar bevisbördan på den "tekannetroende". Russells tekanna illustrerar alltså hur bevisbördan avgörs av bakgrundskunskapen.

Om vår bakgrundskunskap istället hade varit att det Brittiska Imperiet nu kolonialiserat rymden och att ett otal brittiska astronauter (sin brittiska vana trogen) druckit te i rymden (varför skulle småsaker som tyngdlöshet stoppa brittena i sina vanor?) och regelmässigt dumpat tekannor och andra te-attiraljer ute i rymden, då hade bevisbördan varit den omvända. Detta för oss in på den avgörande frågan om hur bevisbördor faktiskt avgörs.

Bevisbörda avgörs av bakgrundskunskap

Om nyateisternas skäl till sin syn på bevisbördan inte håller måste vi fråga oss vad som är en vettig syn på bevisbördan. Som jag indikerat ovan tror jag att bevisbördan är kontextberoende¹⁰. Kopernikus hade bevisbördan när han skulle visa att jorden snurrade kring solen. Skulle en forskare i dag hävda den ptolemaiska uppfattningen att solen snurrar kring jorden så skulle han få hela bevisbördan på sig. Bevisbördan skiftar beroende på kunskapsläget.

I varje diskussion utgår vi från något. Vi har bakgrundskunskap om vad som vanligtvis finns i sjöar, vilka fenomen som bäst förklaras med hänvisning till intelligens, om hur naturen vanligtvis fungerar, om vad som vanligtvis finns i rymden osv. Det är denna bakgrundskunskap som gör vissa påståenden mer förvånande än andra, och de mest förvånande påståendena ska med rätta bära den tyngre bevisbördan. Men då måste båda parter vara överens om vad som är den relevanta bakgrundskunskapen.

Vilken är då vår bakgrundskunskap i gudsfrågan? Vad är den förväntade utgångspunkten? Är det mest förvånande att hävda att Gud finns eller att Gud inte finns? Svaret på den frågan verkar inte vara lika entydig som frågan om t ex fiskar, Loch Ness-odjur och rymdtekannor.

Som vi sett är den gudstroende och ateisten inte bara oense om Guds existens. Man har olika världsbilder, men därmed får man också olika

10. Något som Scott A. Shalkowski har argumenterat för i sin artikel 'Atheological Apologetics' i R. Douglas Geivett och Brendan Sweetman (red), *Contemporary Perspectives on Religious Epistemology* (Oxford University Press, 1992).

bakgrundskunskap och olika förväntningar. Våra förväntningar bygger nämligen i hög grad på vår världsbild och vad vi redan tror är sant om verkligheten. Hur gör vi då för att gräva djupare i frågan om bevisbördan? Svaret tror jag delvis ligger i begreppet fenomenologi.

Bevisbördan och fenomenologi

Med "fenomenologi" menar jag ett försök att beskriva "hur någonting *verkar* vara", "hur det framträder i min erfarenhet" eller "hur det upplevs". Att beskriva "fenomenet" är inte att ge en förklaring av hur saken är, utan endast att ge en första beskrivning av hur saken *verkar* vara. Det är att vara brutalt ärlig mot sin upplevelse av verkligheten. Och detta bör vara vår teoretiska startpunkt, helt enkelt för att det är vår verkliga startpunkt.

Låt oss nu knyta ihop fenomenologin med idén om bakgrundskunskap. Ta solens rörelse som exempel. Den "råa" upplevelsen av solen säger oss att solen rör sig över himlavaluet. Det är så det *verkar* vara. Den som hävdar något annat har då bevisbördan. Detta är vår fenomenologiska utgångspunkt. Kopernicus och Kepler (som kom två hundra år senare) gör sina observationer av himlakropparna och av vad de ser *verkar* det som att jorden i själva verket snurrar kring solen. De har inte bara tittat på solens rörelser utan gjort flera andra relevanta observationer och uträkningar. De har sedan integrerat alla dessa observationer (av hur det *verkar* vara) och fått en bild som kan förklara alla dessa observationer. Nu har Kopernikus och Kepler levt upp till den ursprungliga bevisbördan och bevisat att jorden rör sig runt solen, inte tvärt om. Det gör att bevisbördan skiftar och nu hamnar på den som hävdar den gamla synen, att solen snurrar kring jorden. Utifrån "fenomenologi" (hur saker *verkar* vara) och den kunskap som utökade observationer (mer fenomenologi) gett, har vi fått en bakgrundskunskap som vi har med oss när nya (eller gamla) frågor ställs. De påståenden som klart och tydligt är mest osannolika eller mest förvånande utifrån bakgrundskunskapen får då bära bevisbördan. Fram tills den bördan är buren bör vi hålla oss till det som vår bakgrundskunskap säger oss om fenomenet i fråga.

För att metadiskussionen (om bevisbördan) ska bli fruktbar är det viktigt att vi försöker ge ärliga beskrivningar av fenomenologin och bakgrundskunskapen. Där kan man hitta en gemensam utgångspunkt. Där

kan metadiskussionen om bevisbördan avgöras. Låt mig försöka göra just detta när det gäller diskussionen om Guds existens.

Bevisbördan och designargumentet

När den arketypiske ateisten Richard Dawkins diskuterar designargumentet för Guds existens medger han att biologiskt liv *verkar* vara designat. Så här säger han in sin bok *Den blinde urmakaren*:

Det naturliga urvalet är den blinde urmakaren. Blind eftersom det inte ser framåt, inte beräknar följderna och inte har någon avsikt. Ändå gör de levande resultaten av det naturliga urvalet ett överväldigande intryck av att vara medvetet konstruerade, precis som av en förstklassig urmakare. De ger illusion av ändamålsenlighet och planering. Avsikten med den här boken är att lösa upp denna paradox så att läsaren blir nöjd, och avsikten med detta kapitel är att ge läsaren ett ännu starkare intryck av hur överväldigande denna skenbara ändamålsenlighet kan vara.¹¹

Det intressanta med detta citat är inte att Dawkins avfärdar design som den slutgiltiga förklaringen utan att han medger att vi i utgångspunkten har ett överväldigande intryck av design (fenomenologi). Detta intryck är så starkt att ateismen var intellektuellt undermålig innan Darwin kom med sin naturalistiska förklaring. Så här säger Dawkins:

En ateist före Darwin kunde ha sagt som Hume: 'Jag har ingen förklaring till de komplexa biologiska formerna. Allt jag vet är att Gud inte är någon bra förklaring, så vi får vänta och hoppas att man hittar på något bättre.' Jag kan inte hjälpa att jag tycker att en sådan inställning, må vara att den är logiskt hållbar, måste ha känts ganska otillfredsställande, och även om ateism kunde varit logiskt försvarbar före Darwin, så gjorde Darwin det möjligt att vara en intellektuellt tillfredsställd ateist.¹²

Fenomenologin – så som naturen *verkar* vara – pekar alltså på design, och detta är en del av den relevanta bakgrundskunskapen i frågan om Guds existens. Vi har både erfarenhet av intelligenta och icke-intelligenta orsaker. En viss typ av komplexitet känner vi igen som orsakade av intelligenta orsaker, till exempel information och maskiner. När sådana strukturer återfinns i naturen är det rimligt att härleda dem till design, såvida inte en bättre förklaring finns till hands. Detta är den naturliga

11. Richard Dawkins, *Den blinde urmakaren*. Översättning Hans-Erik Wanntorp (Wahlström & Widstrand, 1988) s. 31

12. Ibid. s. 18.

utgångspunkten och den pekar i riktning mot gudstro (även enligt Dawkins). Men Dawkins menar sig ha en bättre förklaring – naturalistisk evolution. Och på så sätt menar sig Dawkins ha axlat den ursprungliga bevisbördan.

Det mest intressanta i detta sammanhang är dock att Dawkins erkänner att han faktiskt *har* beviskravet på sig. Enligt Dawkins skulle gudstron vara det mest rationella alternativet om designlikheten inte fick en bra naturalistisk förklaring. Det innebär att de som anser att Dawkins (och Darwinismen) inte klarar av att möta beviskravet har all rationell rätt i världen att fortsätta tro på design.

Bevisbördan och det kosmologiska argumentet

Låt oss även titta på det kosmologiska argumentet. Även här verkar ateisten bära en tyngre bevisbörda än den gudstroende. All vår vardagliga erfarenhet (fenomenologin) säger oss att saker inte sker utan orsak. Det är en del av vår bakgrundskunskap. Big bang-kosmologin säger oss att universum har börjat existera. Big Bang är förstas inte något vi upplevt fenomenologiskt utan är en vetenskaplig teori som fått mycket empiriskt stöd varför den ingår i vår bakgrundskunskap.

Om allt som börjar existera har en orsak och universum börjat existera så är det oerhört rimligt att dra slutsatsen att också universum har en orsak. Utifrån big bang-teorins natur borde denna orsak vara icke-tidslig, icke-rumslig, icke-materiellt och enormt mäktigt. William L. Craig har dessutom argumenterat för att denna orsak rimligen är personlig eftersom en lagbunden relation mellan en tidlös orsak och en tidlig verkan tycks omöjlig – då skulle ju den tidsliga verkan existerat lika tidlöst (eller evigt) som den tidlösa orsaken, vilket vi vet inte är fallet med universum.¹³ Big bangteorin och våra mest naturliga intuitioner om orsak och verkan ger oss en bakgrundskunskap som lägger en tung bevisbörda på ateisten, även om den kristne teisten måste ge oss skäl till varför universums orsak är identisk med Bibelns Gud.

Ateisten tycks stå inför kravet att ge vettiga svar på följande frågor: 1) Kan något komma ur intet? Om inte, vad *är* då orsaken till universum? 2) Om orsak-och-verkan-lagen gäller i universum, varför skulle

13. Se exempelvis William Lane Craig, *Reasonable Faith: Christian Truth and Apologetics*. Tredje utg. (Crossway Books, 2008) kap. 3.

den inte gälla universum som helhet? 3) Om universum har en orsak, varför skulle den inte kunna vara gudomlig? Det verkar som att bevisbördan är något jämnare fördelad här i jämförelse med designargumentet, men min bedömning är att ateisten har något mer att förklara än teisten. Teisten hänvisar åtminstone till en orsak till universum (Gud). Ateisten å sin sida befinner sig i dilemmat av att antingen tro att universum alltid funnits (vilket motsägs av vetenskapen) eller tro att något börjar existera helt utan orsak (vilket motsägs av både vetenskap och sunt förnuft).

Bevisbördan och det moraliska gudsargumentet

Det moraliska argumentet för Guds existens säger att objektiv moral finns och förklaras bäst av att Gud är moralens grund. Stöds detta av den moraliska fenomenologin? Här får vi ställa frågor om hur moralen ser ut i olika kulturer, men även hur vi själva upplever moralens auktoritet i våra egna liv. Antingen kan ateisten förneka objektiv moral eller förneka att objektiv moral behöver Gud som grund. I det första fallet verkar moralens fenomenologi skapa en bevisbörda för ateisten. De flestas upplevelse av moral verkar vara att moralen är giltig på ett objektiv sätt. Det tycks därför som att den ateist som förnekar objektiv moral måste presentera en analys som kan förklara vår *upplevelse* (eller snarare illusion) av moralen såsom objektiv utan att någon verklig etisk objektivitet ingår i analysen. Men den som ger en sådan analys tycks implicit ha accepterat bevisbördan just eftersom den ursprungliga fenomenologin talar till förmån för objektivt giltig moral.

I det andra fallet – dvs om ateisten förnekar att objektiv moral behöver Gud som grund – är det svårare att bedöma hur bevisbördan faller. För vissa är det självklart att Gud är nödvändig för moralen, för andra tycks det självklart att moralen klarar sig utan Gud. Det kan vara värt att notera att denna uppdelning inte korrelerar mellan ateister och teister. Den kände ateistiske filosofen John L Mackie har argumenterat för att objektiv moral är något skumt och mystiskt i en ateistisk världsbild. Han menar att objektiv moral är mer "hemma" i en teistisk världsbild.¹⁴ Friedrich Nietzsche¹⁵ och Jean-Paul Sartre¹⁶ är två andra ateister som

14. John L Mackie, *The Miracle of Theism* (Clarendon Press, 1982) ss. 115-116.

15. Friedrich Nietzsche, *Den glada vetenskapen*. Översättning Carl-Henning Wijkmark (Bokförlaget Korpen, 1987) ss. 134-135.

16. Jean-Paul Sartre, *Existentialismen är en humanism*. (Bokförlaget Aldus, 1975) ss. 20-21.

menade att Guds existens är nödvändig för objektiva moraliska värden. Och så finns det kristna tänkare som ställer sig skeptiska till det moraliska argumentet. Richard Swinburne menar till exempel att moralen i huvudsak är analytisk och därför oberoende av Guds existens¹⁷.

Min bedömning är att teister och ateister skulle få svårt att enas kring var bevisbördan hamnar när det gäller Gud och moral. Fenomenologin talar för en objektiv moral, men inte entydigt för att Gud är den nödvändiga grunden för moralens objektivitet. Då får man återgå till själva utgångspunkten i metadebatten om bevisbördan, nämligen att den är delad.

Bevisbördan och ondskans problem

När det gäller ondskans problem verkar den tyngre bevisbördan hamna på den gudstroende. Gud sägs vara god och allsmäktig men tillåter ändå krig, tortyr, massdödande, naturkatastrofer m m. Fenomenologin är tydlig: detta verkar inte rimma med Guds väsen. Förväntningen är att Gud borde gripa in oftare och radikalare än vad han uppenbarligen gör. Faktum är att Bibeln själv ger uttryck för denna fenomenologi. I Psalm 13 kan vi läsa: "Hur länge skall du dölja ditt ansikte för mig ...". Hela Jobs bok är fylld av klagan till Gud. Gud sägs vara rättvisan och godheten själv. Ändå tillåter han väldigt mycket orättvisa och ondska. Bevisbördan verkar här vila på den gudstroende.

Olika religioner kommer tackla den här bevisbördan på olika sätt. Den kristna tron handlar om att Gud i Jesus Kristus erbjuder en lösning på varje individs moraliska skuldproblem. Jesu budskap är att all ondska ska dömas och att vi i väntan på den dagen är kallade att ställa oss på Guds sida i striden mellan gott och ont. Huruvida den kristna berättelsen lyckas möta detta beviskrav är en bedömning som troligen kommer präglas mycket av personliga erfarenheter.

Trots att den gudstroende tycks ha mer att förklara när det gäller ondskans problem är det svårt att se att ateisten helt slipper undan. Ondskans existens skapar inte bara frågor för de gudstroende. Följande fråga tycks ytterst akut utifrån det ateistiska perspektivet: Om ondska och lidande är så naturligt varför tycks vi människor ha så svårt att acceptera det och varför har vi en närmast universell moral som syftar till att motverka ondska och lidande?

17. Richard Swinburne, *The Existence of God*. Rev. utg. (Clarendon Press, 1991).

Även om den grundläggande fenomenologin ställer fler frågor till den gudstroende tycks det som om bevisbördan skiftat något till den gudstroendes fördel sedan Alvin Plantinga presenterade sin "lösning" på ondskans problem¹⁸. Plantinga förklarar inte vad för skäl Gud har att tillåta specifik ondska, men han har i det närmaste konklusivt visat att ondskans problem inte är ett logiskt problem för teisten. Detta lättar avsevärt den bevisbörda teister känt under andra delen av 1900-talet.

Slutsats

Efter denna långa utläggning är det dags att knyta ihop säcken. Nyateisternas skäl till en ojämnt fördelad bevisbörda tycks missa målet. Genomgående förutsätter deras resonemang det som ska bevisas. Flews krav på kunskap förklarar inte varför teismen bär på en större bevisbörda än positiv ateism. Argumentet att positiva existensutsagor per automatik bär hela bevisbördan faller i ljuset av flera motexempel som fiskar i Loch Ness, objektiv moral och universums begriplighet. Principen om extraordinära bevis för extraordinära påståenden är rimlig men kan bara tillämpas mot gudstro om en ateistisk världsbild får definiera vad som ska räknas som extraordinärt (vilket är att förutsätta vad som ska bevisas). Tanken att teisten har hela bevisbördan eftersom hon tror på världen plus Gud är inte heller hållbar. Ateistens och teistens förståelse av världen skiljer sig så radikalt åt att man inte med lätthet kan enas om "världen" som gemensam utgångspunkt. Russels tekanna förutsätter en empiristisk kunskapssyn (som bara räknar med kunskap om fysiska objekt) vilket i sin tur förutsätter den naturalism som ska bevisas.

Så vitt jag kan se håller ingen av de föreslagna principerna eller analogierna måttet. Däremot kan nyateisternas olika förslag (till skäl för riggad bevisbörda) inkorporeras i resonemanget om fenomenologi och bakgrundskunskap. Det som *verkar* vara fallet (fenomenologi) samt den ackumulerade kunskap som framför allt fenomenologi gett upphov till (bakgrundskunskap) utgör den relief i relation till vilken frågan om bevisbördan kan avgöras. Givet det vi redan tror oss veta kommer vissa påståenden te sig mer förvånande än andra. Detta, inget annat, avgör bevisbörda. Men då måste förstås parterna vara överens om vad som utgör den relevanta bakgrundskunskapen.

18. Se till exempel Alvin C Plantinga, *God, Freedom and Evil*. (Eerdmans Publishing Co, 1977).

När vi bedömer de vanligaste argumenten i diskussionen om Guds existens utifrån fenomenologi och bakgrundskunskap visar det sig att teisten har bevisbördan ibland och ateisten ibland, men oftast har båda parter saker att förklara och "bevisa". Av de förslag vi gått igenom har vi sett att det inte finns någon enkel regel som ger ena eller andra parten bevisbördan per automatik. Därför är det rimligast att inte låta någondera part drabbas av en tyngre och generellt påbjuden bevisbörda.

Istället bör vi låta respektive argument fördela sin egen bevisbörda utifrån den relevanta fenomenologin. Basunerandet av en generell bevisbörda för ena parten kommer bara grunla insikten att debatten måste avgöras argument för argument, där olika argument fördelar bevisbördan olika. Diskussionen om Guds existens är alltför mångfacetterad – och alltför viktig – för att avgöras av någon enkel, ensidig (och misstänkt riggad) fördelning av bevisbördan. Låt i stället bägge parter bära bevisbördan för de påståenden som respektive part hävdar.

Mats Selander

Lärare på CredoAkademin, Stockholm
mats.selander@credo.nu